

VII. Z „CHVALOŘEČI NA PETRA VELIKÉHO“

(1755)

Již dávno bylo povinností věd, aby v plném světle vylíčily jeho slávu; již dávno si přály oslaviti ve zvláštním slavnostním shromáždění nesmírné dílo svého zakladatele; leč vědouce, jak velikého umění je třeba k sestavení proslovu, který by věd byl důstojný, dosud mlčely. Neboť o tomto reku nutno pověděti něco, co o druhých ještě nebylo slýcháno. Není mu v činech rovného: není příkladů takového krasořečnictví, jež by myšlenka mohla následovat a tak se bezpečně vydat v nesmírnou hlubinu jejich množství a velikosti. Avšak posléze se ukázalo, že bude lépe prohrěšiti se v krasořečnictví než ve vděčnosti; lépe je vtisknouti řeči pronášené s horlivou prostotou do upřímných slov než mlčeti mezi tolika oslavnými tirádami; zvláště pak, když nejvyšší pán zmnožil krásu všech našich oslav, neboť nám poslal v mladém vladaři velikém knížeti Pavlu Petroviči všemi vytouženou záruku své božské milosti k nám, kterou ctíme v pokračování Petrova rodu. A tak nebudeme dbáti bázlivé pochybnosti, povolíme jáře smělosti, a co máme ducha a hlasu, použijeme jich a se vši silou je pozvedneme ke chvále našeho reka. Takto jsem si to předsevzal, avšak kde mám začít svůj proslov? Snad u jeho tělesných vloh? U jeho mohutných sil? Avšak tyto se zračí v tom, jak překonával těžké práce, práce nesčetné, a jak přemáhal nesmírné překážky. Snad tedy začít u jeho rekovného vzhledu a vzrůstu spojeného s majestátnou krásou? Mimo mnohé, kteří jeho obraz jasně podržují v paměti, potvrzují jej i různé státy a města. Strženy jeho slávou se scházely, aby jej uvítaly a podivovaly se jeho vzhledu, jemuž odpovídaly jeho činy a jenž zdobí tak veliké vládce. Či mám začít jeho bodrým duchem? Avšak o něm svědčí jeho neustálé bdění, bez něhož by nebylo možno vyko-

nat tolik a tak velikých věcí. Proto přistupuji přímo k jejich výčtu, neboť vím, že začít bude snazší než skončit a že tohoto velikého muže nemůže nikdo lépe oslaviti než ten, kdo vypočítá podrobně a věrně jeho činy; je-li vůbec možné je vypočítat.

Proto pokud síla a spoře vyměřený čas dovolí, vzpomeneme alespoň na jeho nejdůležitější díla; potom na ohromné překážky, které při nich překonal; nakonec na jeho ctnosti, které k takovému podnikání přispívaly.

Přemoudrý vládce předvídal, že pro jeho velké cíle je nezbytné šíření veškerého vzdělání po vlasti a rozmnožení počtu lidí zběhlých ve vysokých vědách a rovněž umělců a řemeslníků; ač kladu tuto jeho otcovskou péči na první místo, přece mám-li ji vylíčiti řádně, nestačí celá má řeč. Neboť nejednou jako bystrý orel obletěl evropské státy a pak zčásti přikázal a zčásti svým působivým příkladem přiměl mnoho svých poddaných, aby na čas opustili vlast a z vlastní zkušenosti se přesvědčili, jak veliký užitek plyne člověku i celému státu z toho, cestujeme-li s otevřenými očima po cizích zemích. Tehdy se otevřely široké brány velikého Ruska; tehdy se přes hranice a přístavy neustálým proudem valili, jako příliv a odliv na širém oceáně, hned ruští synové, kteří odjížděli, aby nabyli vědomostí z různých věd a umění, hned cizinci, kteří přijížděli s různými zkušenostmi, knihami a instrumenty. Tehdy matematické a fysikální učení, dříve pokládáné za čary a kouzla, které se zatím odšlo v purpur, ověncilo vavříny a usadilo na panovníckém stolci, sklízelo v Petrově osobě blahodárnou počtu. Jaký užitek nám přinesly vědy a umění všech druhů obklopené takovou září jeho vličenstva, ukazuje přebytek našich rozmanitých potřeb, které naši předkové před tímto velikým širitelem osvěty v Rusku nejen postrádali, ale o kterých se jim ani nezdálo. Kolik potřebných věcí, které se dříve obtížně a za drahé peníze dovážely do Ruska z dalekých zemí, vyrábí se nyní uvnitř státu a stačí uspokojit nejen nás, ale svými přebytky zásobit i jiné země. Chvástali se kdysi naši sousedé, že Rusko, veliký stát, silný, nemůže bez jejich pomoci řádně provozovat ani vojenství, ani obchod, protože ve svém lůně nejen nemá drahé kovy pro ražení mincí, ale ani nejpotřebnější železo ke zhotovování zbraní, s nimiž by se mohlo postavit nepříteli. Tyto nářky zmizely od dob Petrovy osvěty: lůno hor se otevřelo jeho silnou a pracovitou rukou. Proudí z něho kovy a je jich dostatek nejen uvnitř vlasti, ale vracejí se i okolním národům jako vrácená půjčka. Nyní obracejí chrabré ruské voje proti nepříteli zbraně, jež zhotovily ruské ruce z bohatství ruských hor. Jak neobyčejně pečoval veliký panovník o ochranu vlasti, o bezpečnost poddaných a o hlad-

ky průběh důležitých podniků uvnitř země, o nutné vytvoření pravidelného vojska, kolik usilovné námahy vyvinul, kolikrát neúnavně hledal všemožné způsoby a všemožné cesty, tomu všemu se nikdy ani dost vynadivit nemůžeme; jakpak bychom tedy mohli to všechno vyjádřit slovy? Otec našeho přemoudrého reka, blahé paměti veliký vladař, car Alexej Michajlovič položil vedle jiných přeslavných děl i základ k pravidelnému vojsku; jakých úspěchů potom s jeho pomocí v bojích dosáhl, o tom svědčí jeho šťastná tažení do Polska a znovu k Rusku připojené provincie. Leč veškerá jeho péče o vojsko vzala za své jeho smrtí. Nastaly staré nepořádky a ruské vojsko mohlo prokázat svou sílu více svou početností než válečným uměním; jak bylo potom oslabeno, je zřejmé z tehdejších neúspěšných válečných výprav proti Turkům a Tatarům a především z bezuzdných a zhoubných vzpour střelců, k nimž došlo proto, že soud si s nimi dobře nevěděl rady a že byli rozloženi na nebezpečných místech. Kdo by si mohl za takových okolností pomysliti, že by dvanáctiletý chlapec, odloučen od řízení státu a chráněn od zloby jen záštitou přemoudré matky, která milovala své dítě, za stálých nebezpečností, mezi kopími a meči napřaženými proti jeho rodným a příznivcům, ba i proti němu samému — začal zřizovat pravidelné vojsko, jehož sílu brzy nato pocítili nepřátelé; pocítili a byli zmateni, čemu se dnes celý svět právem diví. Kdo by si byl pomyslně, že z dětské, jak se zdálo, hry vyrostete tak vážná, tak veliká věc? Jiní, když viděli několik mladých lidí, jak s mladičkým vladařem cvičí různým způsobem lehkými zbraněmi, soudili, že je to pouze jeho kratochvíle, a proto těmto nově odvedeným říkali oddíl pro zábavu. Někteří, kteří byli prozíravější a postřehli na jinošském obličejích kvetoucí rekovnou bujarost, v očích zářící důvtip a v pohybech vznešenou ladnost, usuzovali, jak chrabrého reka, jak velikého panovníka mohlo se již tehdy nadít Rusko! Leč shromáždit četné a velké pluky, pěší i jízdní, zásobovat je oblečením, penězi, zbraněmi a ostatní vojenskou výstrojí, naučit je novému řádu, vytvořit podle všech pravidel polní a pevnostní dělostřelectvo, k čemuž je zapotřebí nemalých vědomostí z geometrie, mechaniky a chemie, a k tomu mít ve všem zkušené velitele, to vše se právem zdálo nemožnou věcí, neboť citelný nedostatek ve všech těchto potřebách a odloučení vladaře od státní moci odňaly poslední naděje i nejmenší pravděpodobnost. Co se však stalo? Mimo všeobecné nadání, přes pochyby těch, kteří pozbyli naděje, a přes všechny pleťtichy a urážlivé reptání vyvolané závistí zahřměly náhle nové Petrovy pluky a probudily ve věrných Rusech radostnou naději, v protivníčích strach a u obou pak údiv. Nemožné se stalo možným

dík neobyčejné horlivosti a především díky nevídanému příkladu. Senát, hledě kdysi na císaře Traiana stojícího před konsulem, aby od něho přejal konsulskou hodnost, zvolal: *Tím jsi více, tím jsi velkolepější!* Jaká zvolání, jaké počty by patřily Petru Velikému za jeho bezpříkladnou blahovůli? Naši otcové neviděli, nespatřovali svého korunovaného vladaře mezi těmi, kteří se chtěli stát římskými konsuly, ale mezi řadovými vojáky, jako člověka, který netouží vládnouti Římu, ale pozoruje, kdy mu jeho poddaní pokynou. Ó, místa překrásná, místa šťastná, jež jste se kochala tak skvělou podívanou! Jak jste se divila družnému soupeření pluků jediného vladaře, vládnoucího i podrizujícího se, velícího i poslouchajícího. Jak jste se divila, že byly obléhány, bráněny i dobývány naše nové pevnosti, což se nedělo pro skutečnou kořist, ale pro budoucí slávu, nikoli pro pokoření protivníků, ale proto, aby byli naši lidé povzbuzeni. Pohlížíme-li dnes na minulé léta, dovedeme si představit, jakou velikou láskou k vladařovi, jakou horoucí vroucností planulo rodící se vojsko, když ho vidělo mezi sebou za týmž stolem pojídati týž pokrm, když vidělo jeho obličej pokrytý prachem a potem, když vidělo, že se ničím od nich neliší, kromě toho, že při učení i v práci je ze všech nejpilnější a ze všech nejzdatnější. Takovým skvělým příkladem přemoudrý vladař dokázal, zatím co postupoval v hodnostech se svými poddanými, že panovníci ničím nemohou tolik nabýt velikosti, slávy a výše své hodnosti jako podobným snížením k lidu. Takové povzbuzení sílilo ruské vojsko i za dvacetileté války se švédskou korunou a potom i v dalších výpravách naplnilo treskem zbraní a vítězným hlaholem všechny končiny světa. Je pravda, že první bitva pod Narvou nebyla úspěšná; leč převaha nepřátel a ústup ruského vojska, který je proslavil a nám přinesl zkázu, byly spíše ze závisti a pýchy přehnané, než jak odpovídají skutečnosti. Neboť přesto, že ruské vojsko mělo většinou jen dvouletý výcvik a stálo proti vojsku starému, které již přivyklo bojům, přesto, že vypukly spory mezi našimi vojevůdci a zlovolný přeběhlík prozradil nepříteli celé naše postavení, přesto, že Karel dvanáctý prudkým výpadem Rusům znemožnil, aby se řádně sešikovali, přece i po svém ústupu připravili nepřítel o chuť pokračovat v boji a dovršit vítězství; a tak ruská osobní garda, která zůstala neporušena, a nemálo ostatního vojska jen proto se neodvážily napadnout nepřítel, že neměly své hlavní vůdce, které Karel dvanáctý pozval k smírnému jednání a zadržel jako zajatce. Proto garda i ostatní vojsko se zbraněmi a s vojenskou kázní rozvinulo prapory a za zvuku bubnů se vrátilo do Ruska. Že k tomuto nezdaru došlo spíše pro nepříznivé okolnosti, na něž jsme upozornili, než pro neschopnost rus-

ských vojsk a že nové Petrovo vojsko mohlo již po svém zrodu vítězit nad zkušenými pluky protivníků, dokázala příštího léta i později četná a přeslavná vítězství, kterých nad nimi dobylo.

Obrácím se nyní svou řečí k vám, sousedé dnes mírumilovní; slyšíte-li tuto chválu válečných činů našeho reka, slyšíte-li, jak oslavuji vítězství ruských vojsk nad vojsky vašimi, nepokládejte to za svou pohanu, ale spíše za vaši čest. Neboť odolávat po dlouhou dobu silnému ruskému národu, odolávat Petru Velikému, odolávat muži, kterého bůh seslal na podiv všeho veškerenstva, a konečně být jím poražen — toť větší sláva než zvítězit nad slabými pluky se špatným velením. Právem pokládejte za svou skutečnou slávu chrabrost vašeho hrdiny Karla; a v souhlasu s celým světem doznejte, že sotva kdo by mohl obstát před jeho hněvem, kdyby boží ruka proti němu nebyla jako zázkamem postavila v naší vlasti Petra Velikého. Jeho chrabré pluky, seřizené jako pravidelné vojsko, dokázaly vítězstvími následujícími v krátkém čase za sebou, jak vroucí je jejich horlivost, jaké je jejich vojenské umění, jehož nabyly moudrou přípravou a příkladem. Pomineme-li četná vítězství, která ruské vojsko přivyklo počítat prostě mezi bitvy, nepřipomínáme-li veliké množství dobytých měst a vzdorujících pevností, dostatečně o tom svědčí dvě hlavní vítězství, pod Lesným a u Poltavy. Kde zjevil nejvyšší pán lépe svou milost k nám? Kde se zjevněji projevilo, s jak velikými úspěchy se setkala při zavádění nového vojska Petrova požehnaná činnost a horlivá péče? Co podivnějšího, co neuvěřitelnějšího mohlo následovat? Vojsko, které dávno zvyklo přísnému pořádku, přivedené směle k slavným bojům z nepřátelských oblastí pod velením velitelů, kteří neustále konali vojenská cvičení, vojsko, které bylo bohatě vybaveno vši výstrojí, vyhýbá se srážkám s mladými ruskými pluky, početně daleko slabšími. Leč tyto pluky nedaly protivníkům pokoje, rychle je dostihly, srazily se s nimi a zvítězily; a hlavní vůdce protivníků jen s nepatrnými zbytky stěží ušel zajetí, aby svému vladaři přinesl truchlivé zvěsti, které jej silně zneklidnily; ten však, jsa mužného a houževnatého ducha, ještě se vzhopil proti Rusku, ještě nemohl uvěřit, že by Petrovo mladé vojsko mohlo obstát proti síle jeho vyspělých vojáků nastupujících pod jeho osobním velením; a spoléhaje na smělou naději, že najde podlého zrádce Ruska, nerozpakoval se vtrhnout na ukrajinská území naší vlasti. S Ruskem měl dalekosáhlé úmysly a celý Sever již viděl u svých nohou. Leč bůh odměnil Petra za jeho vytrvalou práci úplným vítězstvím nad člověkem, který přezíral jeho úsilí, který proti svému očekávání byl nejen očitým svědkem neuvěřitelných vojenských úspěchů našeho reka, ale ani svým účt-

kem nemohl uniknout pronásledující ho v myšlenkách ruské spořádanosti a chrabrosti.

Veliký panovník proslavil v celém světě své vojsko tolika významnými vítězstvími a nakonec dokázal, že se snažil vybudovat je především pro naše bezpečí! Neboť nejen uzákonil, aby vojsko nebylo nikdy rozpuštěno, dokonce ani v době úplného klidu, jak se nezřídka stávalo za dřívějších vládařů k nemalému úpadu moci i slávy vlasti, ale aby bylo udržováno vždy v plné pohotovosti. Ó, to byla opravdová otcovská péče! Častokrát připomínal svým nejbližším věrným poddaným, mnohdy je se slzami prose a líbaje, aby zvelebení Ruska, s tak velikými obtížemi a s tak podivuhodnými úspěchy zahájené, a zvláště vojenské umění, nebylo po jeho smrti zanedbáno. A dokonce ani v onu přeshastnou dobu, v níž bůh obdařil Rusko slavným a prospěšným mírem se švédskou korunou, kdy se mu dostalo upřímných pozdravů a zaslužených titulů imperátora, velikého a otce vlasti, neopominul veřejně zdůraznit Vládnímu senátu, že doufajíc v mír, nesmíme ochabovati ve vojenství. Neznal, že by ho tyto vysoké tituly netěšily, kdyby nebylo i vždycky v budoucnu pečováno o udržování pravidelného vojska?

Když jsme zběžně přehlédlí Petrovy pozemní síly, které již v krátkém čase svého trvání vypsely a svůj výcvik spojily s vítězstvími, obrátíme náš zrak k mořím, milý posluchači; podíváme se, jaká tam učinil pán díla a zázraky v hlubinách, jež Petr ukázal a svět jimi udivil.

Prostorná ruská říše je podobně jako celý svět téměř kol dokola omývána velikými moři, jež tvoří její hranice. Na všech vidíme vlát ruské vlajky. Ústí tam velké řeky a nové přístavy sotva pojmu množství lodí; jinde sténají vlny pod tíhou ruského loďstva a v nedozírné hloubce se ozývá jakoby hukot sopky. Koráby jsou ještě krásnější, když se tam pozlacené a jako vesna pestré zrcadlí v tiché hladině vod; jinde plavec z dalekých krajů, který dosáhl klidného přístaviště, vykládá nám pro potěšení hojnost zboží. Tu zase noví Kolumbové pospíchají k neznámým břehům, aby rozmnožili ruskou moc a slávu; jinde se druhý Tifys odvažuje plouti mezi ledovými horami; zápasí se sněhem, mrazem a věčným ledem, aby spojil východ se západem. Odkud se rozšířila na tolika mořích a v krátké době taková sláva a síla ruského loďstva? Odkud se nabralo tolik materiálu? Odkud se vzala potřebná dovednost? Odkud stroje a zařízení, kterých je zapotřebí pro tak obtížné a rozmanité dílo? Snad pravěcí obři vyrvali z hustých pralesů a převysokých hor mohutné duby a svrhli je na břehy, aby tu stromy sloužily k stavbě? Nebo

Amfion lahodnou hrou na lyru přiměl rozmanité části, aby se spojily v čarovné pevnosti brázdící vlny? Jistě by se takovýmto výmyslům připisovala zázračná rychlost, s kterou Petr budoval loďstvo, kdyby bylo toto neuvěřitelné dílo, jež jak se zdá přesahuje lidské síly, uskutečněno v dávné minulosti a kdyby nebylo v živé paměti mnohých očitých svědků a v písemných zprávách, bez výjimky hodných víry. Tu s údivem čteme, tam zase ne bez upřímného pohnutí v družném rozhovoru slyšíme, že nelze určit, vynalezl-li Petr Veliký více námahy na vytvoření námořnictva nebo pozemního vojska. O tom však pochyb není, že v obojím byl neúnavný, v obojím vynikal. Neboť sám, aby poznal vše, čeho může být třeba v boji na zemi, nejenže prošel všemi hodnotami, ale i sám zkusil všechna řemesla a práce, aby si mohl u každého ověřit, nezanedbává-li své povinnosti, a také proto, aby od nikoho nežádal více, než unesou jeho síly. Podobně i v loďstvu nezavedl nic, co by nevyzkoušel, v čem by se neuplatnilo jeho pronikavé myšlení nebo jeho pracovitě ruce. Od té doby, co vynález onoho malého jednoštěžňového člunu, jenž se výkonem i slávou vyrovnal velikému, podnítil Petrova neúnavného ducha, aby usiloval o velmi prospěšnou věc, o založení loďstva, a tak i na mořských hlubinách ukázal ruskou moc, zaměřil a věnoval síly svého velikého rozumu všem úkolům spojeným s tímto podnikáním, při čemž se přesvědčil, že nelze dosáhnout úspěchu v tak obtížném díle, nenabude-li o něm on sám dostatečné znalosti. Ale kde jí nabýt? Co podnikl veliký vladař? Již dříve se podívalo nescíslné množství lidí, jež se shromáždilo, aby spatřilo na moskevských polích vzrušující podívanou, kdy náš hrdina sotva dětským letům odrostlý v přítomnosti celého carského domu, významných hodnostářů ruského státu a za shromáždění urozeného dvořanstva, zčásti se radujících, zčásti obávajících, aby si nepoškodil zdraví, pracoval tu a vyměřoval řádnou pevnost jako mistr, kopal příkopy a navážel zem pro dělostřelecká stanoviště jako řadový voják, všem velel jako vladař a všem byl příkladem jako přemoudrý učitel a šířitel osvěty. Avšak ještě větší podiv vyvolal, ještě větší uchystal celému světu podívanou, když zprvu jen na malých moskevských vodách, potom na větší ploše Rostovského a Kubinského jezera a nakonec na prostranství Bílého moře sám se přesvědčil o nezměrném užítku mořeplavby a rozloučil se na čas se svým státem a nepoznán, nehanbě se, začal se mezi prostými dělníky v cizí zemi učit stavbě lodí. Zprvu se velmi divili ti, kdož s ním byli současně v učení, jak se Rus nejen velmi brzy naučil prosté tesařské práci, nepominul ani jedinou součást, které je k stavbě lodí zapotřebí, aniž se ji naučil zhotoviti vlastníma

rukama, ale i v námořní architektuře nabyt takové dovednosti, že Holandsko už nemohlo postačit jeho nárokům. Jaký byl potom údiv všech, když se dověděli, že to nebyl prostý Rus, ale že to sám vládce velkého státu přiložil k nejtěžším pracím své urozené a pro nošení žezla a vládu pomazané ruce. Cožpak šlo jen o to, aby z pouhé zvědavosti a proto, aby dovedl své záležitosti lépe řídit, nabyt v Holandsku a Británii dokonalé znalosti theorie a praxe pro zbudování loďstva a znalostí v námořní vědě? Veliký panovník nejen příkazy a odměnami, ale i vlastním příkladem všude podněcoval své poddané k práci! Vás se dovolávám, veliké ruské řeky; k vám se obracím, šťastné břehy, posvěcené Petrovými stopami a zrosené jeho potem. Jak často se tu rozléhal veselý a povzbudivý křik, když dělníci nejednou mlčky přísouvali těžké součásti připravené k stavbě lodí a když tu on sám přiložil ruku k urychlení díla, takže stržení jeho příkladem s neuvěřitelnou rychlostí stavěli obrovské lodí. Jak podivuhodnou a pro oddané srdce působivou podívanou se kochaly shromážděné zástupy, když se ony ohromné stavby spouštěly na vodu a když se jejich neúnavný zakladatel i stavitel mnohokrát objevoval tu nahore, tu dole, tu je obcházel, zkoušel pevnost každé části, sílu stropů a přesné provedení všech opatření, a nedostatky, které spatřil, uváděl do pořádku příkazem, povzbuzením, nápadem a dovedností svých neúnavných rukou. Rychlost, která byla dříve jen pohádkou, nebyla v době Petrově již smyšlenkou, ale stala se díky této neustálé péči, této neúnavné vytrvalosti v práci skutečností.

Jak radostné byly pro velikého vladaře tak četné úspěchy v námořnictví, kterých svou horlivostí k nevýslovnému užítku a slávě vlasti dosáhl, můžeme lehko seznat podle toho, že odměňoval nejen ty, kteří se s ním na práci podíleli, ale že i dřevu, které necítí, okázale projevil svou vděčnost. Něvské proudy pokrývají lodě a vlajky; břehy nemohou pochmut nesmírné množství diváků, kteří se tu sešli; vzduch se zachvívá a ozývá se křik lidí, šum vesel, hlaloh trub a praskot ohňostrojů. Jaké štěstí, jakou radost nám nebesesílá? Komu na počest pořádá náš vládce tuto velkolepou slavnost? Na počest vetchému člunu! Leč v novém a silném loďstvu, které tu vedle něho vévodí. Představíme-li si jeho velikost, krásu, sílu a slavné činy a současně malost a ubohost člunu, vidíme, že něco takového nikdo na světě nebyl s to uskutečnit, jen Petrova obří odvaha v podnikání a jeho neumdlévající čilost při dokončování díla.

Veliký náš ochránce vynikal na zemi a nebylo mu rovno na vodách pro jeho sílu a vojenskou slávu! Již jsem znaven pouhým

krátkým výčtem, který zachycuje jen části jeho děl, vážení posluchači; leč vidím, že jeho chvále není konce. Proto, aby mi k dokončení mé řeči stačily síly i vymezený čas, chci si pospíšet, jak jen bude možno.

Jak veliké státní pokladny bylo třeba k přípravě a zbudování tak velikých námořních i pozemních sil, dále k stavbě nových měst, pevností a přístavů, k tomu, aby řeky byly spojeny velikými kanály a hranice opevněny k vedení dlouhé války, k tak častým a dalekým obchodům, k stavbě veřejných i soukromých budov v novém slohu, k tomu, aby byli vyhledáni dovední lidé a nalezeny všechny ostatní způsoby šíření věd a umění, dále na udržování nových úředníků, dvorních i státních, může si každý představit a posoudit, že k tomu nemohly stačit důchody Petrových předchůdců. Proto přemoudrý vladař vynaložil neobyčejnou námahu na to, jak by vnitřní i vnější státní důchody rozmnožil, aniž by to způsobilo mezi lidem bídu. A vrozenou svou osvíceností postřehl, že lze nejen státní pokladně opatřit veliké příjmy, ale i všem poddaným zajistit klid a bezpečnost jediným opatřením. Neboť v době, kdy nebyl ještě znám počet ruského lidu a bydliště každého člověka, kdy panovala svévole, kdy každému bylo dovoleno stěhovat se a potulovat podle vlastní vůle, kdy ulice bývaly přeplněny nestydatou a potulnou žebrotou a cesty a veliké řeky obkličovány ničemnými zloději a celými pluky vražedných zbojníků, kteří plenili nejen vesnice, ale i města, tehdy přemoudrý rek změnil škodu v užitek, lenost v píli a rozvratníky v ochránce; když totiž provedl sčítání poddaných, zapsal o každém, kde bydlí, a uložil nevelikou, ale pevnou daň, čímž rozmnožil a stanovil vnitřní důchody státní pokladny i počet lidí pro odvody, tu vzrostla píle a přísné vojenské učení. Mnohé, kteří by se za starých poměrů stali nebezpečnými škůdci, přiměl k tomu, aby byli hotovi zemřít pro vlast.

Nakolik tomu napomáhala i jiná přemoudrá opatření, o tom pomlčím; připomenu jen vzrůst zahraničních důchodů. Prozřetelnost nejvyššího přála dobrým úmyslům a horlivosti Petrově; otevřela jeho rukou nové přístavy ve Varjažském moři v blízkosti měst, která svou chrabrostí pokořil a vlastní prací znovu postavil. Byly spojeny veliké řeky, aby tudy mohli ruští kupci pohodlněji projíždět, sestaveny celní předpisy a potvrzeny obchodní smlouvy s různými národy. A jak blahobyt, který plynul zevnitř i zvenčí, zdárně přispíval, je vidět již od počátku těchto opatření. Neboť Rusko přesto, že vedlo dvacetiletou těžkou válku, zbavilo se dluhů.

Nu což, zobrazil jsem již svým chabým líčením všechna Petrova veliká díla? Ó, kolik tu ještě zbývá uvážiti, kolik by tu měl můj hlas

a jazyk říci! Přenechám, milí posluchači, vám a vašim zkušenostem, kolik neúnavnosti vyžadovalo založení a ustanovení soudů, zřízení Vládního senátu, nejsvětějšího synodu, státních kolegií, kanceláří a jiných institucí, pro něž bylo třeba stanovit zákony, reglementy a stanovy; rozdělení hodností a zavedení vyznamenání jako projevu uznání a milosti; nakonec politika, vyslanci a spolky s cizími mocnostmi. Jen si to sami představte svým rozumem, který Petr osvětlil. Já mohu to vše jen krátce vylíčiti. Kdyby někdo ještě před Petrovým podnikáním opustil ruskou vlast a odjel do dalekých zemí, kam by Petrovo jméno nedolehlo — byla-li by taková země na světě — co by si pomyslíl potom, až by po svém návratu do Ruska spatřil, co nového lidé znají a dovedou, nové kroje a nové způsoby, novou architekturu s domácí výzdobou, stavbu nových pevností, nové loďstvo a vojsko, a nebylo by nové jen toto, ale i směr řek a mořských hranic by byl změněn? Nemohl by usuzovat jinak, než že byl na cestách po mnoho věků nebo že to vše bylo provedeno v tak krátkém čase společným úsilím celého lidského rodu, nebo že je to dílem ruky nejvyššího, nebo konečně, že to vše vidí jenom ve snu.

I z této mé řeči, jež zachycuje stěží jen stín Petrových slavných činů, můžeme vidět, jak veliké to byly činy! Co však říci o strašných a nebezpečných překážkách, jež se stavěly do cesty jeho obřím konání? Tyto překážky jen zvýšily jeho slávu! Poměry mezi lidmi procházejí takovými změnami, že ze zdárného pocházejí špatné a ze špatného zdárné následky. Co mohlo růst našeho blahobytu více zdržovat než to, když Petrovi zvelebujícímu Rusko a současně celé naší vlasti hrozilo zvenčí napadení, uvnitř rozhořčení a všude nebezpečí a připravovaly se zhoubné následky. Vojna zatěžovala domácí záležitosti, domácí nesnáze pak vojnu, která byla zhoubná, ještě než začala. Veliký vladař se vypravil z vlasti s početným poselstvem, aby zhlédl evropské státy a poznal jejich přednosti, kterých by po návratu využil k prospěchu svých poddaných. Sotva však překročil hranice své říše, všude pocítoval veliké a tajně připravené nástrahy. Avšak nyní o nich nebudu mluvit, neboť jsou známy celému světu. Zdá se mi, že i věci, které nemají duše, tušily nebezpečí, které se řítilo na naději Ruska. Tušily je dvinské proudy a ukázaly svému budoucímu veliteli stezku mezi hustými ledy, aby se zachránil před schystanými úklady, a když se vylévaly do moře, zvěstovaly baltickým břehům, jaká nebezpečí překonal. Když nebezpečí zdolal, radostně pokračoval v cestě, zatím co se těšily oči a srdce a rozum se obohacoval. Leč nastojte! Proti své vůli přerušuje svou přeslavnou pouť. Jak sám se sebou bojoval! S jedné

strany ho vábí zvědavost i vědění, které potřebuje vlast; s druhé strany sama bědující vlast, která k němu, jediné své naději, vzpíná ruce a volá: vrať se, rychle se vrať; rvou mě zevnitř zrádci! Bloudíš cizinou pro mé štěstí, to s vděčností uznávám, však nejprve zkroť sverepé. Opustil jsi svůj dům, své rodné, abys mou slávu znásobil, upřímně to cítím, ale odstraň nebezpečné nepořádky. Opustil jsi bohem svěřenou korunu a žezlo a pod prostým vzhledem skrýváš paprsky své velikosti, abys mne osvětil; i já si to přeji s radostnou nadějí, ale odvrát strhující se bouři nepokoje s domácího horizontu. Drásán takovýmto neklidem v srdci, vrátil se, aby utišil strašný víchr! Takováto protivensství bránila našemu reku v slavných hrdinských činech! Kolika nepřáteli byl se všech stran obklíčen! Zvenčí útočilo Švédsko, Polsko, Krym, Persie a mnohé východní národy, Otomanská porta; uvnitř střelci, rozkolníci, kozáci a lupiči. Ve vlastním domě chystali ti nejbližší, ti z vlastní krve, ničemnosti, nenávisť a zradu na nejdražším životě. Není snadné to vše vylíčit ani bez bolesti vyslechnout! K radostem se v radostné době obrátíme. Nejvyšší pomohl Petrovi překonat všechny těžké překážky a proslavit Rusko, dal sílu jeho zbožnosti, moudrosti, velkodušnosti, mužnosti, pravdivosti, shovívavosti a pracovitosti. Horlivost a víra v boha je známa ve všem jeho podnikání; první jeho radostí byl chrám boží; nebyl však jen posluchačem při službách božích, ale sám se jich plně zúčastňoval. Jeho hlas mocnáře zvyšoval pozorost a zbožnou úctu přítomných a sám nestál před bohem na místě vyhrazeném pro vladaře, ale v jedné řadě s prostými zpěváky. Máme mnoho příkladů jeho zbožnosti, jeden však postačí. Vyjížděje uvítat tělo svatého a chrabrého kněze Alexandra, pohnul svou zbožností naplněnou činy celým mrštěm, pohnul něvskými proudy. Jak skvělá podívaná! Vesluje panstvo a sám vladař na zádi řídí a před zrakem všeho lidu příkládá pomazané ruce k dílu prostých lidí — a to vše pro víru. Vírou posilován unikl mnohokrát úkladům krvežíznivých zrádců v den Poltavské bitvy; ostříhal pán svou nadpozemskou silou jeho hlavu a nedopustil, aby se jí dotkl smrtonosný kov! Rozrušil před ním jako kdysi v Jerichu narvské hradby, a to nikoliv za rachotu zbraní chrlicích oheň, ale v době, kdy se konaly služby boží.

Posvěceného a obrněného zbožností obdařil bůh nevídanou moudrostí. Jaká tu vážnost při uvažování; prostota slova v představách, přesnost, urozený přednes, dychtivost po poznání, pozorné sledování závažných a užitečných rozhovorů, v očích a v celém obličejích dlí neustále rozvážnost. S přispěním těchto Petrových vloh nabylo Rusko nového vzhledu, byl položen základ věd a umění,

zřízena vyslanectví, uzavřeny spolky a odvráceny lstivé úmysly některých států proti naší vlasti a panovníkům — tu uchráněno království a samovláda, tu navráćena koruna, které se nepřítel zmocnil. S jeho moudrostí, jež ze všeho řečeného vysvítá a jež mu byla dána shůry, snoubila se jeho rekovná zmužilost, jíž udivil svět a lekal nepřátele. Již v raném mládí vynikal při vojenském vyučování neohrožeností. Když se báli zranění všichni, kdo se přišli podívat na novou věc, jako bylo vrhání bomb na označené místo, chtěl se mladý vladař stůj co stůj podívat zblízka a jen stěží jej zdržely matčiny slzy, bratrovy prosby i zapřísahání vynikajících osob. Jak často nedbal za svého pobytu v cizině, kde se chtěl učiti, nebezpečensství, jen aby povznesl Rusko; plavba po neklidných mořských hloubkách byla pro něho potěšením. Jak často byly mořské vlny, vyzvedající své hrdé štíty, svědky neutuchající smělosti, když rozrývány letícím loďstvem bily do korábů a splývaly v jediné nebezpečí s divokým plamenem a ve vzduchu řvoucím kovem — ale jeho nezastrašily! Kdo si dovede bez úzusu představit Petra letícího po poltavských pláních v krupobití nepřátelských kulí, svištících mu kolem hlavy, ve středu svého vojska seřazeného k bitvě, kterak pozvedá v ryku svůj hlas a dodává svým plukům odvahy k smělému boji. Ani ty, žhavá Persie, nemohla jsi svými řekami, zrádnými bažinami a srázy převysokých hor ani jedovatými prameny, ani rozpáleným pískem, ani náhlými nájezdy kočujících kmenů zabránit vpádu našeho reka, nemohla jsi překazit jeho slavnostní vjezd do měst, jež byla plna ukrytých zbraní a úkladů.

Pro nedostatek času neuvádím více příkladů o jeho hrdinném duchu, milí posluchači; nepřipomínám mnoho srážek a vítězství, kterých se zúčastnil a které řídil; uvádím však jeho velkomyslnost, která bývá vrozena velkým rekům a která zdobí vítězství a povznáší lidská srdce více než chrabré skutky. Na vítězstvích má podíl chrabrost vojáků, pomoc spojenců, vhodné místo a doba a především se tu účastní štěstí, jako by to bylo jakési jeho právo. Na vítězově velkomyslnosti záleží všechno. Nejslavněji vítězí ten, kdo vítězí nad sebou samým. Na takovém vítězství se nepodílí ani v nejmenším ani vojsko, ani spojenci, ani čas, ani místo, ani štěstí, které ovládá věci lidí. Pravda, vítězům se koří rozum; ale velkomyslné milujeme svým srdcem. A takový byl náš veliký ochránce. Odkládal svůj hněv zároveň se zbraní; nejenže nikdo z jeho nepřátel, proti němu společný, nebyl zbaven života, ale byla jim prokazována bezpříkladná úcta. Povězte, švédští vojévůdčové, kteří jste byli zajati pod Poltavou, co jste si tehdy mysli, když místo očekávaných pout jste znovu dostali své zbraně, které jste předtím zvedli proti nám; a zatím co jste

čekali, že budete uvrženi do žalářů, zasedli jste k vítězové tabuli; zatím co jste čekali výsměch, byli jste poctěni našimi učiteli? Jak velkomyslný byl tento vítěz nad vámi!

Velkomyslnost bývá rodnou sestrou spravedlnosti. První povinností pozemských vládců z boží milosti je spravovat svět důstojně a v pravdě; odměňovat zásluhy a trestat přestupky. Ačkoliv vojenské záležitosti a jiné naléhavé úkoly a pak sama smrt velikému vladaři zabránily, aby ve všem stanovil pevné a jasné zákony, přece četné výnosy, stanovy a reglementy, jejichž sestavování ho připravilo o mnohé dni odpočinku a o mnohé noci spánku, bezpečně dokazují, kolik usilovné práce jim věnoval. A bůh přisoudil dceři hodné svého otce, aby to vše dokončila a přivedla k dokonalosti za své poklidné a blahodárné vlády.

I když spravedlnost nebyla dokonale podepřena jasnými a správnými zákony, přece byla vepsána do jeho srdce. Ač nebylo vše obsaženo v knihách, dalo se tak ve skutečnosti. Přitom bylo známo jeho milostivé jednání při soudním řízení, i v případech, kdy jej k přísnosti nutily zločiny namířené nejednou proti jeho úsilí. Z mnohých případů dokáže to jediný: Když prominul mnoha významným osobám jejich těžká provinění, projevil svou upřímnou radost z toho tím, že je pozval ke své tabuli a dal vypálit rány z děla. Poprava střelců jej netíží. Jen si představte a pomyslete, co asi naseptávala jeho srdci láska k pravdě, soucit s poddanými a vlastní nebezpečí: V moskevských domech i na ulicích byla prolita nevinná krev, pláčou vdovy, vzlykají sirotci, sténají znásilňované ženy a dívky, mí rodni před mýma očima ve vlastním domě byli zbaveni života a na mé srdce mířila ostrá zbraň. Bůh mě ochránil, takže jsem přežil vše, unikl a odcestoval z města. Teď mou užitečnou cestu přerušili a zřejmě se chystají se zbrání proti vlasti. Nepomstím-li se za to vše a neučiním-li trestem smrti konec zkáze, pak již nyní vidím v duchu náměstí zavalená mrtvolami, vyloupené domy, zničené chrámy, Moskvu na všech stranách v objetí plamenů a líbeznuou vlast uvrženou v prach a popel. Za všechnu tuto zkázu, za slzy a krev bude mě bůh volat k odpovědnosti. Pomyslení na takovýto poslední soud jej donutilo k přísnosti.

Ničím nemohu lépe dokázat jeho dobré a pokorné srdce než bezpříkladnou shovívavostí k poddaným. Měl neobyčejné nadání, vynikal svou urozeností, byl veliký pro své přeslavné činy, a to vše dovršuje a krásí bezpříkladná shovívavost. Často přicházel prostě mezi své poddané, bez veliké okázalosti, která by odpovídala panovníkovi, a také bez poníženého pochlebování. Často jsme jej mohli potkat jako prostého chodce, následovat ho, jít s ním zároveň, a do

řeči se s ním mohl dát každý, kdo potřeboval. Dříve nejednoho mocnáře nosili otroci na ramenou, na svých hlavách; jeho však dobrotivost povznesla nad všechny vladaře. I za radového ake a ve chvílích oddechu se nabízely věci vážné; vážnost nezmenšovala veselí a prostota neškodila vážnosti. Jak očekával, přijímal a vítal své věrné! Jaká veselost bývala u jeho tabule! Vyptává se, poslouchá, odpovídá, rozumuje jako s přáteli; o kolik byla hostina zkrácena malým počtem chodů, o to se prodlužovala laskavými rozhovory. Mezi tolika státnickými starostmi žil v nejlepší přátelské shodě. Do kolika malých chýší patřících řemeslníkům jeho veličenstvo vstoupilo a svou návštěvou povzbuzovalo i ty nejnížší, ale dovedné a věrné poddané. Jak často se u nich přiučoval řemeslu a nejrůznějším pracím. Dovedl získat pro takové zaměstnání spíše svým příkladem, než aby nutil násilím. A zdálo-li se tehdy něco násilím, ukázalo se nyní, že to byla blahodárná věc. Za odpočinek považoval změnu ve své práci. Nejenom den nebo ráno, ale již vycházející slunce ho zastihovalo na různých místech při nejrůznější práci. Státní správa a soudy, které zřídil, konaly svou práci za jeho přítomnosti. Různá řemesla se rozmáhala nejen proto, že na ně dohlížel, ale i proto, že také vlastní ruku přiložil ku pomoci; často ho vidály veřejné stavby, lodí, přístavy a pevnosti; byl u jejich zrodu, dodával chuť k práci, odměňoval dokončení díla. A co teprve jeho cesty nebo lépe jeho střelhbíté lety! Sotva uslyšelo jeho velcí hlas Bílé moře, už je slyší moře Baltické; sotva zmizela stopa jeho lodí na Azovském moři, už šumí a ustupují vlny moře Kaspického. A vy, veliké řeky, Dvino Jižní a Půlnoční, Dněpre, Done, Volho, Bugu, Vislo, Odro, Albo, Dunaji, Sekvano, Tamiko, Rýne a ostatní, povězte, kolikrát se vám dostalo té cti a vy jste ve svých proudech zrcadlily obraz Petra Velikého! Dovedete to říci? Nemohu to spočítat!

Dnes jen s radostným údivem zjišťujeme, po kterých cestách se ubíral, pod kterým stromem odpočíval, z kterého pramene ukájel řízeň, kde pracoval s prostým lidem jako prostý dělník, kde psal zákony, kde kreslil lodí, přístavy, pevnosti a kde během té práce jednal se svými poddanými jako přítel. Jako se pohybují nebeská tělesa, jako se moře přelévá a odlévá, tak on neustále o nás pečoval a pro nás pracoval.

Můj duch se obrací na hořící válečné pole; do soudního zasedání, kde probíhá obtížné rozhodování; do řemeslnických dílen mezi rozmanité stroje; na stavbu měst, přístavů a kanálů, kde je nesčíslné množství lidu; k rozbouřeným vlnám Bílého, Černého, Baltického a Kaspického moře i samého oceánu — a všude vidím Petra Veli-

kého v potu, v prachu, v dýmu, v plamenech a sám nemohu uvěřit, že je to všude týž Petr, a ne ještě jiní, že to je jediný krátký život, a ne tisíc let. Ke komu bych mohl tohoto velikého vladaře přirovnat? Zřím v minulosti i v novější době vládce, které nazvali velikými. Ano, jsou ve srovnání s jinými velicí, avšak před Petrem jsou malí. Jeden dobyl mnoha států, ale svou vlast ponechal bez dohledu. Jiný zvítězil nad nepřitelem, kterého již zvali veliký, ale na obou stranách proléval krev občanů jen pro svou slávu a místo triumfů slyšel pláč a vzdechy své vlasti. Jiného krášlily mnohé ctnosti, ale místo toho, aby svůj stát zvelebil, nedovedl zabránit jeho úpadku. Jiný byl znamenitý voják na zemi, ale bál se moře. Jiný byl pánem na moři, ale bál se stanout na zemi. Jiný miloval vědy, ale děsil se obnaženého meče. Jiný se nebál ohně ani meče, leč nedbal lidské důstojnosti ani svého dědictví. Stačí, uvedu-li jako příklad Řím. A přece to není dosti. Co vykonali za dvě stě padesát let od první punské války do Augusta Nepoty Scipionové, Marcové, Regulové, Catonové a Sullové, to vykonal Petr sám za krátkou dobu svého života. Ke komu mám našeho reka přirovnati? Často jsem přemýšlel o tom, jaký je ten, kdo všemohoucím pokynem řídí nebe, zemi i moře: dýchne, a tekou řeky, dotkne se hor, a zadýmají. Leč lidské myšlení má určeny hranice! Božstvo nemůže postihnout! Obyčejně si je představujeme v lidské podobě. A tak máme-li podle našich představ najít člověka bohu podobného, nenašel bych jiného kromě Petra Velikého.

Za své veliké zásluhy o vlast byl nazván otcem vlasti...

VIII. Z „RUSKÉ GRAMATIKY“

(1755)

a. *Věnování*

Vládce mnohých jazyků, jazyk ruský, je nejen rozlohou míst, kde vládne, ale zároveň i svou vlastní šíří a bohatstvím největší ze všech evropských jazyků. To se snad zdá nepravděpodobně cizincům i některým rodilým Rusům, kteří vynaložili více péče na jazyky cizí než na svůj vlastní. Kdo však již předem nevidí velikost v jazycích cizích, zahloubá se do něho a důkladně v něj vnikne, bude se mnou souhlasit. Karel pátý, císař římský, říkával, že se sluší s bohem mluvit španělsky, s přáteli francouzsky, s nepřáteli německy a s ženami italsky. Kdyby však býval znal ruský jazyk, tu by najisto dodal, že rusky možno hovořit se všemi. Neboť by v něm shledal velkolepost španělštiny, živost francouzštiny, sílu němčiny, něhu italštiny a nadto bohatství i sílu stručných obrazů, jaké má řečtina a latina. Bylo by třeba vyložit toto vše důkladně na jiném místě a při jiné příležitosti. Jsem o této věci dokonale přesvědčen, neboť jsem se ruským jazykem velmi dlouho zabýval. Působivé krasořečnění Ciceronovo, velkolepá Vergiliova vážnost a Ovidiova lahodná výmluvnost v něm neztrácejí svůj půvab. Pro nejpřesnější filosofické představy a úvahy, pro nejrůznější vlastnosti a změny přírody, jež se vyskytují v celém viditelném světě a ve vztazích mezi lidmi, máme u nás důstojné a věc vystihující výrazy. A nemůžeme-li něco vyjádřit přesně, nelze to připisovat našemu jazyku, ale naší chabé schopnosti jazyka užívat. Kdo se v něm stále zdokonaluje a využívá při tom jako vodítka obecných filosofických poznatků o lidské řeči, uvidí, jaké je to nesmírně široké pole, nebo lépe řečeno, moře, které snad nemá břehů. Odvážil jsem se na toto moře, a pokud jsem je mohl změřit, sepsal jsem malý a obecný nárys z celého toho bohatství, totiž ruskou gramatiku, obsahující přede-